

УДК 658.155.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-31>

Гребельник О.П.

доктор економічних наук, професор,
Університет державної фіскальної служби України

Дударчук М.В.

студент Навчально-наукового інституту
економіки, оподаткування та митної справи
Університету державної фіскальної служби України

Grebelnik Oleksandr

University of the State Fiscal Service of Ukraine

Dudarchuk Mykola

University of the State Fiscal Service of Ukraine

УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВОМ

CUSTOMS RISK MANAGEMENT IN THE EXPORT AND IMPORT OPERATIONS OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто особливості процесу управління митними ризиками під час здійснення експортно-імпорتنих операцій підприємством (на прикладі ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка»). Розкрито значення всіх запропонованих видів митних ризиків, описано специфіку появи цих ризиків, що характерні для будівельних підприємств. Досліджено основні групи ризику, основні групи показників діяльності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка». Розраховано інтегральний показник рівня підприємницького митного ризику для експортних та імпорتنих операцій. Визначено, що митні ризики також можуть виникати у діяльності будівельних підприємств та здатні збільшувати або зменшувати їх рівень.

Ключові слова: митні ризики, підприємство, митний контроль, система управління ризиками, причини виникнення ризику, методи зниження рівня ризику, будівельні підприємства, зовнішньоекономічна діяльність, ідентифікація та оцінювання ризику.

В статье рассмотрены особенности процесса управления таможенными рисками при осуществлении экспортно-импортных операций предприятием (на примере ОАО «Слобожанская строительная керамика»). Раскрыто значение всех предложенных видов таможенных рисков, описана специфика появления этих рисков, которые характерны для строительных предприятий. Исследованы основные группы риска, основные группы показателей деятельности субъекта внешнеэкономической деятельности ОАО «Слобожанская строительная керамика». Рассчитан интегральный показатель уровня предпринимательского таможенного риска для экспортных и импортных

операцій. Определено, что таможенные риски также могут возникать в деятельности строительных предприятий и способны увеличивать или уменьшать их уровень.

Ключевые слова: таможенные риски, предприятие, таможенный контроль, система управления рисками, причины возникновения риска, методы снижения уровня риска, строительные предприятия, внешнеэкономическая деятельность, идентификация и оценивание риска.

The article deals with the peculiarities of the process of customs risk management during export-import operations by the enterprise (on the example of PJSC "Slobozhanskaya building ceramics"). The significance of all the different factors we propose and the specific data that has emerged in this field are disclosed. To assess entrepreneurial customs risks, it is suggested to use the extra cost and loss formula for moving products or property from seller to buyer crossing the customs border. The main working groups and the main groups of employees who are working subjects of foreign economic activity of PJSC "Slobozhanskaya building ceramics" are investigated. The main consequences of the action of customs risks in the activity of construction enterprises are listed. The integral index of the whole business customs line for export and import operations is expanding. Investigating that customs cases have a strong effect on various types of economic factors that perform in an enterprise's activities and work, but they reduce its level. The following types of customs risks were distinguished: by the level of trust in the documents submitted by the subject of control (risk of excessive trust and risk of lack of trust); by the level of acceptability (acceptable and unacceptable risk); by established reputation (positive, negative and neutral or no reputation); by amount of occurrence (proportional, progressive, digressing and regressing customs risks); for reasons (subjective and objective risks); by place in the customs risk chain activities (causal (primary), consequential (secondary) and compounding risks). Proposed classification of customs risks in the activity of construction enterprises by adding new types of division and typology. They pointed out that further research should be directed to the development of customs risk identification and assessment tools.

Key words: customs risks, enterprise, customs control, risk management system, causes of risk, methods of risk reduction, construction enterprises, foreign trade, identification and assessment of risk.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову економіку, прискорення процесів глобалізації, збільшення обсягів та темпів міжнародної торгівлі, підвищення рівня конкуренції привели до того, що збільшилась видова кількість ризиків у сфері будівельних підприємств, зріс їхній рівень, а наслідки стали непередбачуваними. На сучасні вітчизняні будівельні підприємства все сильніше впливають митні ризики, адже сьогодні понад третини будівельних підприємств є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Митні ризики завдають значних втрат підприємствам за неправильного управління ними. До того ж вони здебільшого є причинними, що спричиняє виникнення інших видів ризиків у діяльності будівельних підприємств, що часто мають модифіковану природу перебігу та неочікувані наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та іноземній літературі чимало праць присвячені проблемам формування системи ризик-менеджменту на підприємствах різних видів економічної діяльності. Такими дослідниками були А. Войцешук, С. Коноваленко, Б. Мороз, П. Пашко, І. Співак, С. Терещенко. Однак за умов поглиблення євроінтеграційних процесів та розвитку світової торгівлі тематика ризиковості митного простору набуває досить особливої актуальності та потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Метою статті є розроблення основних теоретичних положень та прикладних рекомендацій стосовно управління митними ризиками у діяльності будівельних підприємств, класифікація та дослідження основних критеріїв ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Наказу Державної митної служби України від 22 грудня 2010 року № 1514 до основних сфер та джерел виникнення митних ризиків варто віднести митний режим, характер порушення, мету порушення, вид товару, стосовно якого може бути вчинено порушення [1].

Можливими причинами порушення є неправильна класифікація товару, недостовірні дані про походження товару, завищення/заниження митної вартості товару, недекларування товару, приховування/контрабанда від митного контролю, неправдиві дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів, неправдиві дані про властивості/характеристики товару, задекларування товару не його найменуванням.

Т. Ліпіхіна виділяє такі порушення митних ризиків:

- ухилення від сплати/зменшення розміру ввізного мита;
- ухилення від сплати/зменшення розміру вивізного мита;
- ухилення від сплати/зменшення розміру особливого виду мита (антидемпінгового, компенсаційного, спеціального, відшкодування ПДВ);

- ухилення від сплати/зменшення розміру акцизного податку;
- використання митних пільг;
- ухилення від нетарифних обмежень [2].

Визначають такі головні методи кількісного оцінювання ризиків на підприємстві, як статистичний метод, використання аналогій, аналізування доцільності витрат, експертне оцінювання, аналітичний та комбінований методи. Ці методи оцінювання ризиків можна розділити на дві великі групи:

- методи з переважанням суб'єктивного елементу (експертне оцінювання, впровадження аналогій);
- методи з переважанням об'єктивного елементу (статистичний, оцінювання доцільності витрат, аналітичний) та комбінований метод [4].

Об'єктивні методи варто застосовувати лише тоді, коли є значні бази даних з правдивими статистичними показниками діяльності підприємства, конкурентів, інших суб'єктів ринку. Натомість методи з переважанням суб'єктивного елементу використовуються за умови великого експертного потенціалу з аналізування та оцінювання ризику. Також не варто враховувати під час оцінювання та аналізування митних ризиків особливості цих ризиків.

Перелічені вище методи оцінювання митних ризиків дають нам змогу виявити, що існують методи оцінювання виключно з боку митних органів. Отже, для аналізування підприємницьких митних ризиків використовують формулу додаткових витрат та витрат упродовж переміщення майна чи продукції від продавця до покупця з перетином митного кордону. Формула має такий вигляд:

$$Kn = Cmr * Vnt + Kk * Sb + Tbr * Dbvc + Rd * Zk + Zl * Bv + BIXI, \quad (1)$$

де Kn – рівень майнового підприємницького митного ризику, грн.; Cmr – ймовірність появи ризиків під час навантажування та розвантажування продукції, частк. од.; Vnt – обсяг витрат під час навантажування та розвантажування продукції, грн.; Kk – ймовірність появи ризиків під час перевезення продукції, частк. од.; Sb – обсяг витрат та додаткових витрат (зокрема, внаслідок простоювання) під час перевезення продукції, грн.; Tbr – ймовірність появи ризиків під час сплати митних платежів та зборів, частк. од.; $Dbvc$ – обсяг додаткових витрат та витрат у зв'язку зі сплатою митних платежів та зборів, грн.; Rd – ймовірність появи ризиків внаслідок помилок митних брокерів або під час самостійного митного оформлення, частк. од.; Zk – обсяг витрат внаслідок помилок митних брокерів або під час самостійного мит-

ного оформлення, грн.; Zl – ймовірність появи ризиків внаслідок зберігання товару на митних складах, частк. од.; Bv – обсяг витрат внаслідок зберігання товару на митних складах, грн.; Bl – ймовірність появи ризиків внаслідок помилок контрагентів (страхова компанія, кредитно-фінансова установа тощо), частк. од.; Xl – обсяг витрат внаслідок помилок контрагентів, грн. [3].

Ризики транспортування досить часто залежать від ціни перевезення, яка формується з добутку тарифу на перевезення та відстані. Цей показник можна досліджувати як статистичним методом, так й експертним.

Проаналізувавши вищезгадану формулу, визначаємо типи митних ризиків для ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка» за результатами роботи у 2018 році, тобто, взявши до уваги кількість невиконаних контрактів та витрат через різні обставини, можемо сказати, що ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка» виконує як експортні, так й імпорتنі операції. Інтегральний показник рівня підприємницького митного ризику розраховано для експортних та імпорتنих операцій (табл. 1).

З табл. 1 видно, що у 2018 році інтегральний підприємницький митний ризик за експортними операціями підприємства становив 25 635 548,70 грн., а за імпортними операціями – 26 318 554,88 грн., що на 1 283 006,18 грн. більше, ніж за експортними операціями. Найбільший вплив на інтегральний показник як за експортних, так і за імпорتنих операцій мав ризик платежів, а найменший – ризик розвантажувально-навантажувальних робіт.

Беручи до уваги ймовірнісну природу ризиків, можемо цю формулу використовувати шляхом змішаного оцінювання, тобто за наявності правдивих та практично незмінних статистичних даних (наприклад, вартість страхування, вартість перевезення, вартість страхування продукції, вартість банківського обслуговування, вартість отримання продукції на ТМС) для оцінювання рівня підприємницьких митних ризиків слід брати статистичні показники, за зміни та динаміки даних слід використовувати експертні оцінювання.

Отже, сформулювати цей метод можна шляхом використання дерева ймовірностей для побудови дерева рішень для оцінювання підприємницького митного ризику. Тут важливо вибудувати послідовність виникнення митних ризиків та їхню причинно-наслідковість. Також слід вибрати кількість альтернатив або ймовірностей виникнення ризиків.

Митні ризики здатні позитивно чи негативно впливати на всі види ресурсів будівельного підприємства, зокрема матеріальні, фінансові, трудові, енергетичні, інформаційні. При цьому

Таблиця 1

**Результати оцінювання різних видів митних ризиків
у діяльності ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка»**

Види ризиків	Операції експорту	Операції імпорту
Ризик розвантажувально-навантажувальних робіт ($P_{nr} * X_{nr}$), грн.	151 322,85	134 521,08
Ризик перевізника ($P_p * X_p$), грн.	4 521 235,83	4 236 654,63
Ризик платежів ($P_{plz} * X_{plz}$), грн.	21 545 215,50	21 898 565,26
Ризик митного оформлення ($P_{bo} * X_{bo}$), грн.	1 246 764,22	1 452 604,3
Ризик дій контрагентів ($P_k X_k$), грн.	7 702 049,94	2 306 417,51
Ризик зберігання на митному складі ($P_z * X_z$), грн.	432 616,26	451 235,00
Інтегральний підприємницький митний ризик (R_m), грн.	25 635 548,70	26 318 554,88

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [5]

Таблиця 2

Наслідки дії митних ризиків у сфері будівельних підприємств

Ресурси	Негативні наслідки	Позитивні наслідки
Фінансові	Додаткові непередбачені платежі; прямі втрати грошових коштів; недоотримання коштів; зниження фінансової незалежності; погіршення ліквідності та фінансової стійкості підприємства; хабарництво.	Економія фінансових ресурсів; удосконалення структури фінансових ресурсів; збалансування фінансових витрат у системі постачання продукції та проходження митного контролю.
Матеріальні	Втрата властивостей матеріалів, необхідних для виготовлення якісної будівельної продукції; зміна ціни на матеріали за час проходження митного контролю, відповідно, втрата конкурентоспроможності продукції за ціною.	Зменшення необхідних матеріальних резервів; подорожчання матеріалів за час проходження митного контролю; розширення «вузьких місць» у постачанні основних матеріалів для виробництва продукції.
Людські	Зниження продуктивності праці; погіршення соціально-психологічного клімату; зростання плинності кадрів; порушення трудової дисципліни; зниження вмотивованості персоналу.	Підвищення продуктивності праці; зниження гендерної асиметрії; зростання довіри персоналу до керівників та посилення лідерства; зростання стресостійкості роботи персоналу ЗЕД; реалізація потенціалу працівника.
Інформаційні	Погіршення репутації будівельного підприємства; втрата певного обсягу комерційної інформації; інформаційна асиметрія між конкурентами або між органами МС та підприємствами.	Додаткова інформація для прийняття управлінських рішень; підвищення ефективності інформаційного забезпечення.
Енергетичні	Додаткові витрати енергоресурсів; розкрадання енергоресурсів на пропускному пункті.	Спрощення доступу до енергоресурсного забезпечення виробництва будівельної продукції.

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [6]

такі наслідки можуть бути прямими та опосередкованими.

Усі можливі наслідки за різними видами ресурсів та в розрізі функціональних наслідків зведено в табл. 2.

З табл. 2 можна зробити висновок, що наслідки дії митних ризиків у діяльності будівельних підприємств можуть бути як позитивними, так і негативними. При цьому такі наслідки відобразатимуться в основних

ресурсах підприємства, а саме фінансових, матеріальних, людських, інформаційних та енергетичних.

Аналіз будівельного підприємства ПАТ «Слобожанська будівельна кераміка», що є досить активним учасником ЗЕД, показав, що позитивні наслідки від дії митних ризиків часто є непомітними для керівників підприємства, однак щодо негативних наслідків спостерігається протилежна ситуація, адже вони потребують вжиття термінових заходів для покриття збитків, уникнення втрат тощо.

Багато зарубіжних науковців намагались виявити відповідну залежність між ризиками та іншими важливими чинниками й елементами діяльності підприємств. Так, зокрема, англійський дослідник Л. Рейнвотер стверджує, що між ризиком поведінки працівника (насамперед, помилкові управлінські рішення, які створюють низку негативних наслідків) та трудомісткістю виконаної працівником роботи є прямий зв'язок [5].

Отже, аналізуючи наведені вище дослідження стосовно наслідків впливу економічних ризиків на діяльність будівельних підприємств, пропонуємо таку гіпотезу: для підприємств чи організацій, у сфері яких проявляється більше митних ризиків із переважанням негативних наслідків, продуктивність роботи підрозділу ЗЕД і продуктивність праці персоналу знижуються.

Висновки з проведеного дослідження. Управління митними ризиками під час здійснення експортно-імпорتنних операцій підприємством потребує подальшого дослідження. Загалом класифікація митних ризиків та причин їх появи допоможе будівельним підприємствам створити основу для розроблення ефек-

тивної системи ризик-менеджменту у вигляді мапи ризиків, груп домінуючих та домінованих ризиків, причинних та наслідкових ризиків, а також виокремити митні ризики за групами товарів та особливостями діяльності будівельного підприємства, як наслідок, вибрати найоптимальніші методи для запобігання негативним наслідкам від діяльності митних ризиків та їх зниження.

Описані дослідження потрібно спрямовувати на вдосконалення інструментів ідентифікації та оцінювання митних ризиків, а також створення спільних заходів для мінімізування негативних наслідків від дії митних ризиків.

Також було розвинуто класифікацію митних ризиків у сфері будівельних підприємств шляхом додавання нових типових ознак поділу та типології, а саме:

- за елементом ЗЕД;
- за учасниками;
- залежно від країни, що виконує митне контролювання;
- за рівнем довіри до представлених документів;
- за прийнятністю ризику;
- за митною історією;
- за ключовими факторами;
- за зв'язком між кількістю виникнення ризиків і кількістю митних контролів та оформлень;
- за причинами виникнення;
- залежно від технології митного оформлення;
- за домінуванням бар'єрів та обмежень.

Такий підхід дає змогу виявляти джерела виникнення ризиків, домінуючі фактори їх розвитку та посилення, що створює засади для вибору адекватних методів запобігання негативним наслідкам або зниження їх рівня в діяльності будівельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України : Наказ від 24 травня 2012 року № 597. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Ліпіхіна Т. Удосконалення системи митного контролю. Маркетинг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2009. № 1. С. 26–35.
3. Терещенко С. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструменту вдосконалення технології здійснення митних процедур. *Науковий вісник*. 2018. № 2. С. 26–36.
4. Угода про застосування статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 84. Ст. 298.
5. Бережнюк І., Брендак А., Булана В. Управління ризиками у митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Науковий вісник*. 2018. № 1 (253). С. 288.
6. Попова Л. Применение субъектно-ориентированного подхода при категорировании участников внешнеэкономической деятельности в рамках системы управления рисками. *Социально-экономические и правовые исследования*. 2016. № 1. С. 113.

References:

1. Order No. 597 "On Approval of the Procedure for Risk Analysis and Assessment, Development and Implementation of Risk Management Measures in the Customs Service of Ukraine" of 24.05.2012 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Lipikhina T. Improvement of the customs control system. Marketing in Ukraine. Economics and Society 2009. № 1. P. 26–35.
3. Tereshchenko S. Legal basis for the formation of a risk analysis system as a tool for improving the technology of customs procedures. Scientific Bulletin. – 2018. – № 2. – P. 26–36.
4. Agreement on the application of Article VII of the 1994 General Agreement on Tariffs and Trade. Official Bulletin of Ukraine. 2016. № 84. Art. 2989.
5. Berezhnyuk I., Brandak A., Bulana V. Managing Risks in Customs: Foreign Experience and Domestic Practice. Scientific Bulletin. 2018. No. 1 (253). P. 288.
6. Popova L. Application of a subject-oriented approach in categorizing participants in foreign economic activity within the framework of a risk management system. Socio-economic and legal studies. 2016. No. 1. P. 113.